

เรื่องที่ 12

ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์

บรรยายครั้งที่สิบสาม / สิบสี่

แผนการบรรยายเรื่องที่ 12

ชื่อเรื่อง : ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์

หัวข้อบรรยาย

- 12.1 ทฤษฎีความยุติธรรมกับปรัชญามาร์กซิสต์
- 12.2 ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ในฐานะเป็นภูมิศาสตร์มูลวิวัติ
- 12.3 จากภูมิศาสตร์มูลวิวัติสู่ลัทธิมาร์กซิสต์
- 12.4 สถานะปัจจุบันของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์
- 12.5 สรุป

แนวคิด

1. ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์มีฐานรากจากศาสตร์มาร์กซิสต์ ซึ่งเป็นศาสตร์ที่สัมพันธ์กับลัทธิสังคมนิยม ดังนั้น หลักปรัชญามาร์กซิสต์จึงเป็นหัวใจของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์
2. ตามหลักปรัชญามาร์กซิสต์ สังคมที่ยุติธรรมคือสังคมที่ประกอบด้วยบุคคลที่มีความเท่าเทียมกันในทางสังคม ในทางการเมืองและในทางเศรษฐกิจ ปรัชญามาร์กซิสต์มองกลไกตลาดว่าเป็นวิธีการกดขี่ขูดรีดประชาชนส่วนใหญ่ของนายทุน
3. หลักการขั้นพื้นฐานของปรัชญามาร์กซิสต์มีสี่อย่าง คือ ลัทธิวัตถุนิยมเชิงวิภาษ ลัทธิวัตถุนิยมเชิงประวัติศาสตร์ ทฤษฎีแรงงานว่าด้วยมูลค่าส่วนเกิน และการต่อสู้ทางชนชั้น
4. ในตอนเริ่มแรกของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์เริ่มพัฒนาจากภูมิศาสตร์มูลวิวัติ ซึ่งเป็นศาสตร์ที่เกิดขึ้นมาจากการตอบสนองของเหตุความวุ่นวายในช่วงทศวรรษ 1960 แหล่งก่อตัวที่สำคัญของนักภูมิศาสตร์แนวนี้คือ มหาวิทยาลัยโคลัมเบียแห่งเมืองวูสเตอร์ มลรัฐแมสซาชูเซตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา
5. ภูมิศาสตร์มูลวิวัติยังคงผูกติดกับปรัชญาของศาสตร์แนวปฏิฐานนิยม แต่กระตุ่นให้นักภูมิศาสตร์หันมาสนใจประเด็นทางสังคม

6. ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการปฏิวัติวิชาภูมิศาสตร์คือ ฮาร์วี โดยฮาร์วีเสนอ พาราไดม์ที่ใช้ขอบเขตของการทับซ้อนกันของลัทธิปฏิฐานนิยม ลัทธิวัตถุนิยม และลัทธิปรากฏการณ์นิยม ในบทความที่ลงพิมพ์ในวารสาร **Antipode** เมื่อ ค.ศ. 1972 ระบบที่ฮาร์วีเสนอนี้คือลัทธิมาร์กซิสต์นั่นเอง
7. ศูนย์คิดแห่งพัฒนาการของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1973 เมื่อมีการพิมพ์เผยแพร่หนังสือ **Social Justice and the City** ของฮาร์วี
8. สาระสำคัญของทฤษฎีภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์คือ การมองพื้นที่ในฐานะความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกสะท้อนภาพออกมา กล่าวคือ ถ้าหากในความสัมพันธ์ทางสังคม บุคคลบางคนทำงานเพื่อจุนเจือบุคคลอื่น ในทางพื้นที่ก็จะเป็นที่ทำนองเดียวกัน คือ บุคคลของบริเวณขอบนอกจะทำงานเพื่อจุนเจือบุคคลของศูนย์กลางมหานคร ความสัมพันธ์ลักษณะนี้จะปลดปล่อยออกมาซึ่งความขัดแย้งและความเป็นปฏิปักษ์ต่อกันในทางพื้นที่
9. อิทธิพลที่สำคัญของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์คือ ระเบียบวิธีศึกษาแบบวัตถุนิยมเชิงวิภาษที่สร้างสีสันให้แก่การศึกษาวิจัยภูมิศาสตร์ ประเด็นที่สำคัญเป็นพิเศษและได้รับความสนใจมากของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ขณะนี้คือ การศึกษาแนวสตรีนิยม

วัตถุประสงค์

เมื่อบรรยายเรื่องที่ 12 เสร็จแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายได้โดยสังเขปเกี่ยวกับหลักปรัชญามาร์กซิสต์ว่าด้วยความยุติธรรม
2. อธิบายได้โดยสังเขปเกี่ยวกับความหมายของลัทธิวัตถุนิยมเชิงวิภาษ ลัทธิวัตถุนิยมเชิงประวัติศาสตร์ ทฤษฎีแรงงานว่าด้วยมูลค่าส่วนเกิน และแนวคิดว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้น
3. อธิบายถึงลักษณะของผลงานของนักภูมิศาสตร์ที่ปรากฏในวารสาร **Antipode**
4. อธิบายได้โดยสังเขปเกี่ยวกับการวิพากษ์ของนักภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ที่อ้างว่าความสัมพันธ์ภายนอกของวิชาภูมิศาสตร์ทำให้เกิดความสับสนภายใน และเสนอให้ภูมิศาสตร์เป็นศาสตร์แห่งองค์รวมที่ไม่แยกกับศาสตร์สาขาอื่น ๆ ซึ่งทำหน้าที่สร้างระบบสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นเจ้าของและควบคุมโดยประชาชนทั้งหมดที่อยู่ในระบบ

5. อธิบายได้โดยสังเขปว่า เพราะเหตุใดนักภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์จึงถือว่าลัทธิวัตถุนิยมเชิงวิภาษเป็นฐานรากทางปรัชญาของสังคมศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่แท้จริง
6. อธิบายได้โดยสังเขปเกี่ยวกับวิริมมองพื้นที่ในฐานะความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกระงับสภาพออกมาของนักภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์
7. อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาแนวสตรีนิยม โดยสังเขปได้

ความนำ

ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์มีฐานรากจากศาสตร์มาร์กซิสต์ ในการทำความเข้าใจภูมิศาสตร์แนวนี้ ความเข้าใจเกี่ยวกับลัทธิมาร์กซิสต์เป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้น ก่อนกล่าวถึงรายละเอียดของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ จะขอแนะนำหลักปรัชญามาร์กซิสต์โดยสังเขป

หัวข้อบรรยาย 12.1

ทฤษฎีความยุติธรรมกับปรัชญามาร์กซิสต์

ข้อที่ทำให้เกิดความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดระหว่างลัทธิเสรีนิยมและลัทธิสังคมนิยมคือ “ทฤษฎีว่าด้วยความยุติธรรม” (theory of justice) (ดูรายละเอียดใน Greenberg, 1983, pp. 18-38) ลัทธิเสรีนิยมเป็นระบบความคิดที่สืบทอดมาจากประสบการณ์สังคมแบบตลาดในช่วงต้น ๆ สังคมดังกล่าวสะท้อนภาพโดยนักปราชญ์อย่างเช่น อัดัมส์ สมิท เดวิด ริคาร์โด และจอห์น ล็อก จุดเริ่มต้นสำหรับการก่อรูปของความยุติธรรมตามความคิดของนักปราชญ์เหล่านี้คือ ความเชื่อในสภาพการควบคุมตัวเองของตลาดและลักษณะการแสวงหาและการแข่งขันกันโดยธรรมชาติของมนุษย์ ภายใต้ทัศนะนี้ ความยุติธรรมคือสิ่งที่เกิดขึ้นในตลาดเสรีในอุดมคติ โดยในตลาดดังกล่าวปัจเจกบุคคลมีอิสระที่จะแสวงหาผลประโยชน์ของตนเองและที่จะแสวงหาทรัพย์สิน ดังนั้น ความยุติธรรมจึงหมายถึงความเสมอภาคในสิทธิและความเสมอภาคในโอกาส ส่วนรูปแบบสุดท้ายของการกระจายผลประโยชน์ ไม่เกี่ยวกับความยุติธรรม

จากความหมายนี้ “สังคมที่ยุติธรรม” (just society) ตามทัศนะเสรีนิยมจึงมีอยู่ในการดำเนินงานโดยเสรีของตลาด และโดยนัยของความหมายนี้ ความไม่เสมอภาคกันอย่างรุนแรงในสภาพทางวัตถุจึงเป็นผลพลอยได้โดยธรรมชาติของสังคมเสรี ซึ่งหากพยายามกำจัดแล้ว ย่อมเป็นไปได้ที่จะเป็นอันตรายต่อสังคมนั้นเอง

ในขณะที่ลัทธิเสรีนิยมยอมรับความไม่เสมอภาคอย่างรุนแรงของการกระจายผลประโยชน์ ลัทธิสังคมนิยมถือว่าความเสมอภาคทางวัตถุเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของสังคมที่ยุติธรรม นักคิดแนวสังคมนิยมกลับถือว่า โดยความศักดิ์สิทธิ์ของความเป็นมนุษย์ร่วมกัน บุคคลย่อมเท่าเทียมกันในสิทธิ ข้อเรียกร้องและศักยภาพ การยังให้เกิดความไม่เสมอภาคไม่ว่าใน

รูปแบบใด เป็นการไม่ยอมรับความเป็นมนุษย์ร่วมกันนี้ ดังนั้น ความจำเป็นเร่งด่วนสำหรับทุกคนย่อมมาก่อนข้ออ้างส่วนบุคคลของคนส่วนน้อย ความไม่เสมอภาคแสดงให้เห็นถึงการทำลายแก่นสารของความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ ความไม่เสมอภาคปฏิเสธแก่บุคคลเกือบทั้งหมด ซึ่งโอกาสที่จะมีส่วนร่วมอย่างเต็มภูมิในฐานะประชากรในชีวิตทางการเมืองของชุมชน และยังปฏิเสธแก่บุคคลเหล่านี้ซึ่งสิทธิที่จะชี้ขาดทิศทางของชีวิตสร้างสรรค์และชีวิตการผลิตของตนเอง จากมุมมองอย่างนี้ การทุจริต การอยู่ในภาวะแปลกแยกและความไม่เสมอภาคทางวัตถุจึงรวมกันเป็นปัญหาเดียวสำหรับนักสังคมนิยม สำหรับเสรีภาพซึ่งถือเป็นฐานรากของลัทธิเสรีนิยมนั้น นักคิดแนวสังคมนิยมอ้างว่า มีลักษณะเป็นปฏิปักษ์กับกับความเสมอภาค และยืนยันอีกว่า ข้ออ้างเกี่ยวกับเสรีภาพและข้ออ้างเกี่ยวกับความเสมอภาคเป็นแนวคิดที่แย้งกัน เนื่องจากความไม่เสมอภาคกันในสภาพทางวัตถุย่อมปิดกั้นการใช้เสรีภาพอย่างเสรี ดังนั้น สำหรับนักสังคมนิยมแล้ว สังคมที่ดีคือสังคมที่ประกอบด้วยบุคคลที่มีความเท่าเทียมกันในทางสังคม ทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ

จากการตีความทฤษฎีว่าด้วยความยุติธรรมที่ต่างกันระหว่างลัทธิเสรีนิยมและลัทธิสังคมนิยมนี้ นักคิดสองแนวนี้จึงมองกลไกของตลาดต่างกัน ลัทธิเสรีนิยมมีองค์ประกอบสี่อย่างคือ ลัทธิปัจเจกนิยมเชิงแข่งขันที่ถือว่ามนุษย์เห็นแก่ตัว ต้องการความเป็นส่วนตัวและแข่งขันกันหลักความศักดิ์สิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชน หลักรัฐบาลที่มีอำนาจจำกัดและหลักตลาดเสรีสำหรับนักเสรีนิยมแล้ว ถ้ากลไกของตลาดถูกลบไปให้ดำเนินไปโดยไม่มีการแทรกแซงของรัฐมันจะทำหน้าที่เป็นกลไกที่ประสานชีวิตทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้น ลัทธิเสรีนิยมจึงเป็นเสาหลักค้ำยันเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่แยกเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน กล่าวคือ ถือว่ารัฐบาลต้องมีอำนาจอย่างจำกัด ในทางทฤษฎีแล้ว วัตถุประสงค์ของรัฐบาลถูกจำกัดอยู่ที่การพิทักษ์สิทธิคามธรรมชาติ คือสิทธิที่เชื่อมโยงกับทรัพย์สินเท่านั้น

ในขณะที่นักคิดฝ่ายเสรีนิยมมองตลาดว่าเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงระหว่างความโลภของปัจเจกบุคคล และความดีของสังคมที่เรียกว่า “มือที่มองไม่เห็น” (invisible hand) นักคิดฝ่ายสังคมนิยมกลับมองว่าเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นที่มาของการกดขี่ขูดรีดประชาชนส่วนใหญ่ของคนกลุ่มน้อย ทั้งนี้ โดยอธิบายว่า ในการขายแรงงานแลกกับการยังชีพ โดยปกติคนงานจะผลิตผลผลิตได้เป็นมูลค่าที่สูงกว่ามูลค่าของผลผลิตเพื่อใช้ยังชีพ ผลผลิตส่วนที่เกินที่เรียก “มูลค่าส่วนเกิน” (surplus value) ซึ่งประกอบด้วยกำไร ดอกเบี้ย และค่าเช่า จึงเป็นของคนงาน การที่นายทุนขูดรีดสิ่งนี้จึงเป็นการขูดรีด (ดูรายละเอียดใน วิทยากร เขียวจตุล, พ.ศ.2532 ซึ่งเป็นแหล่งที่มาหลักของเนื้อหาของหัวข้อบรรยายนี้)

หลักการพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของปรัชญามาร์กซิสต์มีสี่อย่าง คือ

(1) **ลัทธิวัตถุนิยมเชิงวิภาษ** : คำว่าวัตถุนิยมเชิงวิภาษนี้ ที่เป็น “วิภาษ” (dialectical) ก็เพราะในการเข้าถึงและในการศึกษาหลักของลัทธินี้ มีการให้ความสำคัญแก่หลักการต่อสู้ของสิ่งตรงกันข้ามกันที่เป็นแบบต่อเนื่องและก้าวหน้า (thesis and antithesis) ซึ่งจะออกมาเป็นข้อสรุป (synthesis) หลักนี้เป็นหลักที่ตรงกันข้ามกับอภิปรัชญา ส่วนที่เป็น “วัตถุนิยม” (materialism) ก็เพราะหลักการนี้สรุปออกมาให้เห็นว่า โลกที่เป็นวัตถุเท่านั้นที่เป็นสิ่งแท้จริง ส่วนจิตสำนึก จิตใจและความคิดเป็นเพียงภาพสะท้อนหรือเป็นสิ่งที่เกิดมาจากปัจจัยทางวัตถุ หลักการนี้จึงตรงกันข้ามกับหลักการของ “ลัทธิจิตนิยม” (idealism)

ในทัศนะของพวกมาร์กซิสต์ ลัทธิวัตถุนิยมเชิงวิภาษเป็นรูปแบบเดียวของปรัชญา และเป็นวิทยาศาสตร์ที่แท้จริง ลัทธิวัตถุนิยมเชิงวิภาษถูกมองว่ามีใช้เป็นเพียงทฤษฎีแห่งความรู้เท่านั้น แต่ยังเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่นำมาปฏิบัติได้ ด้วยเหตุนี้ จึงมีการนำวิธีการของลัทธินี้ไปใช้ชี้แนะนโยบายของขบวนการของแรงงาน และยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

(2) **ลัทธิวัตถุนิยมเชิงประวัติศาสตร์** : ลัทธินี้เป็นหลักคิดทางปรัชญาเศรษฐกิจและสังคมวิทยา ที่นำเอาวิธีวัตถุนิยมเชิงวิภาษมาใช้อธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ กระบวนการและพัฒนาการในสังคม ทั้งนี้ ลัทธินี้เน้นบทบาทของความต้อการทางวัตถุขั้นพื้นฐานของมนุษย์และพัฒนาการของพลังการผลิตและความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตในชุมชนที่เป็นตัวกำหนดขั้นพื้นฐานของวิถีทางประวัติศาสตร์และความก้าวหน้า ลัทธิมาร์กซิสต์อธิบายว่า ในขั้นตอนหนึ่งของประวัติศาสตร์ การขยายตัวและการพัฒนาของปัจจัยการผลิต (ที่ดินและทุน) และแรงงานจะนำไปสู่ความขัดแย้งกับความสัมพันธ์ทางการผลิตและเจ้าของปัจจัยการผลิต สถานการณ์นี้ทำให้เกิดความแปลกแยก (alienation) และเกิดการต่อสู้ทางชนชั้น การสะสมความขัดแย้งนี้จะนำไปสู่การปฏิวัติในวันหนึ่ง ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงไม่เพียงแต่ฐานเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างส่วนบนที่มีใช้เรื่องทางเศรษฐกิจอีกด้วย ลัทธิมาร์กซิสต์เห็นว่าการปฏิวัติเป็นพาหนะที่นำไปสู่ความก้าวหน้าอย่างขาดไม่ได้

(3) **ทฤษฎีแรงงานว่าด้วยมูลค่า** : ทฤษฎีนี้ใช้แทนทฤษฎีอุปทานและอุปสงค์ในการกำหนดราคาของผลผลิต กล่าวคือ มูลค่าของผลผลิตจะถูกกำหนดโดยแรงงานเป็นหลัก ทฤษฎีนี้ถูกนำมาอธิบายเพื่อแสดงให้เห็นว่าระบบทุนนิยมที่ยึดทฤษฎีอุปทานและอุปสงค์มีลักษณะบูครัดแรงงาน

(4) การต่อสู้ทางชนชั้น : ลัทธิมาร์กซิสต์มองว่าการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นภาพสะท้อนของวัตถุนิยมเชิงวิภาษ ที่ซึ่งความขัดแย้งระหว่างชนชั้นที่เป็นปฏิปักษ์กันนำไปสู่การต่อสู้กัน โดยในการต่อสู้ดังกล่าวชนชั้นที่เป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิตจะใช้รัฐ ซึ่งประกอบด้วย เครื่องมือในการกดขี่รักษาการปกครองเหนือชนชั้นที่ถูกกดขี่เอาไว้ การปกครองและกดขี่นี้ จะถูกคัดค้านโดยชนชั้นที่ถูกกดขี่ในสองแนว คือในทางเศรษฐกิจ เป็นการต่อสู้เพื่อปรับปรุงเงื่อนไขการทำงานและเปลี่ยนแปลงหลักการแบ่งปันผลตอบแทนจากการทำงาน และในทางการเมือง เป็นการต่อสู้เพื่อยึดและรักษาอำนาจทางการเมือง

หัวข้อบรรยาย 12.2

ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ในฐานะเป็นภูมิศาสตร์มูลวิวัติ

ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์พัฒนาสืบต่อจาก “ภูมิศาสตร์มูลวิวัติ” (radical geography) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ที่เรียกว่า “ศาสตร์มูลวิวัติ” (radical science) ในการทำความเข้าใจภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ นอกจากต้องเข้าใจแนวคิดพื้นฐานของศาสตร์มูลวิวัติแล้ว ยังต้องมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับปัญหาสังคมซึ่งกระตุ้นให้เกิดศาสตร์นี้อีกด้วย ในหัวข้อบรรยายนี้ จึงขอแนะนำแนวคิดและพื้นฐานดังกล่าวมากล่าวโดยสังเขป (ดู Peet, 1977, pp. 6-33 ซึ่งเป็นแหล่งที่มาหลักของหัวข้อบรรยายนี้และของหัวข้อบรรยายต่อไป)

ศาสตร์ที่เรียกว่าศาสตร์มูลวิวัตินี้ถือกำเนิดจากปฏิกิริยาสนองตอบต่อเหตุการณ์วุ่นวายในช่วงทศวรรษ 1960 โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของพลเมืองและการต่อต้านการมีส่วนร่วมในสงครามเวียดนามของสหรัฐอเมริกา พีท (Peet, 1977) อธิบายความเชื่อมโยงระหว่างเหตุวุ่นวายนี้กับการเกิดขึ้นมาของศาสตร์มูลวิวัติว่า เหตุวุ่นวายนี้เป็นผลลัพธ์ของพัฒนาการของความสลับซับซ้อนของความขัดแย้งในระบบทุนนิยมของโลก ในประการแรกกระบวนการผลิตของนายทุนก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในทางชนชั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความไม่เสมอภาคดังกล่าวนี้ ในสหรัฐอเมริกาอยู่ในรูปแบบของการกีดกันทางเชื้อชาติ และการคงไว้ซึ่งความไม่เสมอภาคนี้ได้พุ่งเข้าสู่ปัญหาทางสังคมและพื้นที่ของประเทศ จนกลายเป็นปัญหาที่ไม่อยู่ในวิสัยที่จะแก้กหรือควบคุมไว้ได้ ประการที่สอง การใช้ประโยชน์จากโลกที่สามในฐานะเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบราคาถูก แหล่งที่มาของแรงงานราคาถูกและแหล่งรองรับทุนและผลผลิต

ส่วนเกินของโลกที่หนึ่งก่อให้เกิดการสนองตอบหลายอย่างในโลกที่สาม จากสงครามเพื่ออิสรภาพจนถึงการเพิ่มราคาวัสดุทางพลังงาน การตอบสนองดังกล่าวก่อให้เกิดความเสียหายแก่เศรษฐกิจของประเทศนายทุนชั้นนำ ประการที่สาม ความจำเป็นที่จะต้องขยายการผลิตอย่างไม่รู้จักหยุดที่มีควบคู่ไปกับทัศนะที่มองสิ่งแวดล้อมแบบสินค้าและมีลักษณะทำลายนำไปสู่วิกฤติรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่การขาดแคลนทรัพยากร จนถึงสภาวะเป็นพิษของสิ่งแวดล้อมของภูมิภาคหรือชาติ ประการสุดท้าย การปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเฉพาะอย่างที่อยู่ภายในความขัดแย้งแต่ละอย่าง และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มหนึ่ง ๆ ของความขัดแย้ง ทวีความรุนแรงแก่สภาวะวิกฤติทั่วไป ทำให้เกิดวิกฤติอย่างใหม่ที่เป็นแบบผสม จากความขัดแย้งทางสังคมดังกล่าวทำให้เกิดขึ้นมาซึ่งศาสตร์มูลวิวัติ ที่แสวงหาไม่ใช่เพียงคำอธิบายว่าอะไรกำลังเกิดขึ้น แต่ยังชี้แนะถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิวัติอีกด้วย วิชาภูมิศาสตร์มูลวิวัติเป็นส่วนน้อยนิดของศาสตร์มูลวิวัตินี้

ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์มูลวิวัติ นักภูมิศาสตร์มูลวิวัติมีทัศนคติในเชิงวิพากษ์ต่อแบบวิถีแห่งชีวิตที่มีอยู่และปรัชญาแห่งศาสตร์ที่แพร่หลายอยู่ในสังคม ดังนั้น จึงมีการเรียกร้องความเปลี่ยนแปลงในระดับฐานรากในสองสิ่งนี้ นักภูมิศาสตร์เหล่านี้เชื่อว่า ชีวิตที่ดำรงกันอยู่ในโลกตะวันตกถูกขับเคลื่อนโดยแรงผลักดันที่มีลักษณะทำลายตนเอง และเห็นว่าโดยการก่อรูปความสัมพันธ์แบบใหม่ สิ่งที่ภูมิศาสตร์ใฝ่ฝันคือ วิวัฒนาการของสังคมที่ไม่เป็นแบบทำลาย

วิวัฒนาการของศาสตร์มูลวิวัติมีลักษณะเชื่อมโยงกันอย่างเหนียวแน่นกับบริบทของเหตุการณ์ทางการเมืองของเศรษฐกิจในช่วงสองทศวรรษดังกล่าว ทั้งนี้ กลุ่มที่ไม่พอใจนโยบายของรัฐบาลอเมริกันในช่วงนั้นถือว่า การต่อต้านสงครามและนโยบายเรื่องอื่น ๆ ของรัฐบาลอเมริกันเป็นส่วนสำคัญของขบวนการทางการเมืองแบบปฏิวัติ โดยขบวนการนี้มีจุดหมายสุดท้ายคือการนำเอาลัทธิสังคมนิยมมาแทนที่ลัทธิเสรีนิยมในสหรัฐอเมริกา

ผลของการเชื่อมโยงระหว่างศาสตร์และบริบททางการเมืองและเศรษฐกิจดังกล่าวคือ ในส่วนที่เกี่ยวกับสังคมศาสตร์โดยทั่วไป เริ่มมีการตีตัวออกจากพาราไดม์แบบเสรีนิยม โดยการคัดแปลงพาราไดม์เดิม ทั้งนี้ อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่า ปัญหาของสังคมสามารถแก้ไขหรือทำให้บรรเทาเบาบางลงได้ ผลของการดัดแปลงดังกล่าวคือ มีการสนับสนุน “คติปฏิบัตินิยม” (pragmatism) คือ มุ่งแก้ปัญหาบางส่วน มากกว่าเป็นการปฏิบัติซึ่งดูเป็นการพ้นวิสัยและไร้ประโยชน์

สำหรับวิชาภูมิศาสตร์ในสหรัฐอเมริกา ในช่วงตอนปลายของทศวรรษ 1950 ภายใต้อิทธิพลของความจำเป็นทางสังคมสำหรับประสิทธิภาพทางพื้นที่และการวางผังภูมิภาค ทฤษฎี

พื้นที่และวิธีการทางวิทยาศาสตร์ได้ถูกรวมกันเป็น “ภูมิศาสตร์ใหม่” (new geography) การเป็นภูมิศาสตร์ใหม่นี้ ทำให้ภูมิศาสตร์กลายเป็น “ศาสตร์สำหรับใช้งาน” (functional science) ทำนองเดียวกับในสมัยศตวรรษที่สิบเก้าและศตวรรษที่ยี่สิบตอนต้น ที่ภูมิศาสตร์เป็นศาสตร์แห่งการสำรวจและสะสมทรัพยากร ความเป็นศาสตร์แห่งการใช้นี้เองได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพื้นฐานรากสำหรับนักภูมิศาสตร์กลุ่มหนึ่ง กล่าวคือ ในขณะที่นักภูมิศาสตร์หนุ่มสาวได้หลังไหลเข้าไปสู่โลกของปริมาณวิเคราะห์ ก็มีนักภูมิศาสตร์หนุ่มสาวจำนวนหนึ่งที่ตระหนักในเหตุการณ์ช่วงกลางของทศวรรษ 1960 สังเกตเห็นว่าระเบียบวิธีศึกษาใหม่ทั้งดงงานนี้ถูกใช้แต่เพียงเพื่อวิเคราะห์เรื่องที่ไม่จริงยั่งยืนในทางสังคม อย่างเช่น พฤติกรรมในการจับจ่ายและแหล่งที่ตั้งของศูนย์บริการ เป็นต้น จุดนี้เองที่เป็นที่มาของความเคลื่อนไหวของนักภูมิศาสตร์ที่จะเข้าสู่ภูมิศาสตร์มูลวิวัติ

พัฒนาการของความเข้าใจเชิงวิพากษ์ของภูมิศาสตร์สามารถศึกษาได้ในบทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสาร **Antipode : A Radical Journal of Geography** ซึ่งจัดตั้งโดยคณาจารย์และนักศึกษาของมหาวิทยาลัยคลาร์คในเมืองวูสเตอร์ มลรัฐแมสซาชูเซตส์ เมื่อ ค.ศ. 1969 ดังที่แถลงในบทบรรณาธิการของฉบับแรกของวารสาร วัตถุประสงค์ของวารสารคือ “เพื่อถามคำถามเชิงคุณค่าภายในวิชาภูมิศาสตร์ เพื่อถามสถาบันที่มีอยู่ เกี่ยวกับระดับและคุณลักษณะของความเปลี่ยนแปลงของสถาบัน และเพื่อถามบุคคลเกี่ยวกับความรู้สึกผูกพันของตน”

สิ่งที่ปรากฏขึ้นมาจากการปฏิบัติของภูมิศาสตร์มูลวิวัติคือ ความสนใจในประเด็นสองประเภท กล่าวคือ ในระหว่างนักภูมิศาสตร์ที่อยู่ในวงวิชาการ มีความพยายามที่จะเปลี่ยนจุดสนใจของสาขาวิชาจากวิชาเฉพาะที่ไม่สนใจปัญหาสังคม มาเป็นการศึกษาปัญหาสังคมที่เร่งด่วน และในระหว่างนักภูมิศาสตร์แนวปฏิบัติ มีการค้นหาแบบจำลององค์การ (organizational model) สำหรับสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

พีทกล่าวถึงภาวะของภูมิศาสตร์มนุษย์ในช่วงระหว่างตอนกลางถึงตอนปลายของทศวรรษที่หกสิบว่า กระแสความคิดที่ครอบงำภูมิศาสตร์มนุษย์ในช่วงนี้มีอยู่สองกระแส กระแสแรกคือสำนักเก่าที่ใช้วิธีบรรยายแบบดั้งเดิม สำนักนี้สนใจคำถามเกี่ยวกับภูมิภาค สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจประเภทต่าง ๆ ที่รู้จักกันในวงจำกัด หัวข้อที่ศึกษาโดยมากจะขึ้นอยู่กับผลประโยชน์หรือความสะดวกมากกว่าความเร่งด่วนของปัญหา ส่วนกระแสที่สองคือภูมิศาสตร์ใหม่ที่อยู่บนฐานรากของทฤษฎีแหล่งที่ตั้งและการใช้วิธีการเชิงปริมาณ แต่ก็พุ่งความสนใจไปที่ประเด็นที่มีใช้ความเป็นความตายเช่นกัน อย่างเช่นประเด็นเกี่ยวกับการกระจายของย่านกลาง เป็นต้น ภูมิศาสตร์

กระแสที่สองนี้สัมพันธ์อย่างชัดเจนกับผลประโยชน์ในทางอุตสาหกรรมหรือพาณิชย์กรรมอย่าง ประเด็นเช่น แหล่งที่ตั้งที่เหมาะสมที่สุดของอุตสาหกรรม หรือแหล่งที่ตั้งห้างสรรพสินค้า เป็นต้น การชิงดีชิงเด่นกันและความกลัวและการดูถูกระหว่างกันในระหว่งนักภูมิศาสตร์สองสำนัก และการแข่งขันกันเองภายในสำนักหลัง ทำให้สาขาวิชาภูมิศาสตร์ตกอยู่ในภาวะเหมือนเครื่องกล ในขณะนี้เอง ปัญหาของเมืองในย่านใจกลางของสหรัฐอเมริกาที่พุ่งสูงขึ้นมา ต่อมาปัญหาเหล่านี้ ได้ขยายตัวออกไปนอกประเทศอย่างรวดเร็ว การเดินทางขนต่อด้านสงครามครั้งใหญ่เริ่มเกิดขึ้น ทั่วโลก ปัญหาเหล่านี้เองที่กระตุ้นให้นักภูมิศาสตร์หันมามองปัญหาที่เป็น “ประเด็นทางสังคม” (social relevancy) ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนจุดสำคัญของหัวข้อของวิชา โดยคงระเบียบวิธีวิจัยที่มีอยู่ เดิมไว้ ตั้งแต่ ค.ศ. 1967 เป็นต้นมา การประชุมที่ถูกจัด ณ การประชุมใหญ่ของสมาคม นักภูมิศาสตร์อเมริกัน เรียกร้องวิชาภูมิศาสตร์ที่สัมพันธ์กับประโยชน์ของสังคมมากยิ่งขึ้น และ ตั้งแต่ตอนกลางของทศวรรษที่หกสิบเป็นต้นมา บทความที่ปรากฏในวารสารของสมาคมมักเป็น เรื่องแง่มุมทางภูมิศาสตร์ของปัญหาสังคม โดยเฉพาะแหล่งที่ตั้งและการขยายตัวของแหล่ง เสื่อมโทรมของคนผิวดำในเมืองของอเมริกาเหนือ

จากความสัมพันธ์ระหว่างภูมิศาสตร์กับมุมมองเชิงวิพากษ์แบบนี้ ภูมิศาสตร์มูลวิวัติ จึงถูกมองว่าเป็นปีกซ้ายแบบเสรีนิยมของขบวนการนี้ ในช่วงต้น ๆ ฉบับต่าง ๆ ของวารสาร **Antipode** เป็นเรื่องของความยากจนภายในเมืองและภายในภูมิภาคชนกลุ่มน้อย การเข้าถึงบริการ ทางสังคมและปัญหาอื่นทำนองเดียวกัน อย่างไรก็ตาม นักภูมิศาสตร์มูลวิวัติมีสิ่งร่วมกับภูมิศาสตร์ ใหม่ คือศึกษาเพียงแง่มุมพื้นผิวของปัญหาเหล่านี้ คือศึกษาว่า ปัญหาสังคมแสดงปรากฏบนพื้นที่ อย่างไร ผลลัพธ์คือ ภูมิศาสตร์สัมพันธ์กับประเด็นทางสังคมมากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังผูกติดอยู่กับปรัชญา ของศาสตร์ ทฤษฎีและระเบียบวิธีศึกษาต่าง ๆ ที่พัฒนาภายในกรอบงานที่มีอยู่ของความสัมพันธ์ ทางอำนาจ

หัวข้อบรรยาย 12.3

จากภูมิศาสตร์มูลวิวัติสู่ลัทธิมาร์กซิสต์

ในการตีตัวออกจากภูมิศาสตร์เสรีนิยม ผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ เดวิด ฮาร์วี (David Harvey) ผู้เขียนหนังสือ **Explanation in Geography** (ค.ศ. 1969) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นคัมภีร์ของ

ภูมิศาสตร์ใหม่ ฮาร์วีดำเนินการอย่างรวดเร็วในการเคลื่อนตัวออกจากยุคของทฤษฎีเสรีนิยมสู่ลัทธิมาร์กซิสต์ในช่วงต้นของทศวรรษ 1970 ในบทความชื่อ *Revolutionary and Counter Revolutionary Theory in Geography and Problem of Ghetto Formation* ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร **Antipode** เมื่อ ค.ศ. 1972 ฮาร์วีอ้างว่า เวลาสุกงอมแล้วสำหรับการปฏิวัติในความคิดทางภูมิศาสตร์ และกล่าวอีกว่า นักภูมิศาสตร์ควรสร้างพาราไดม์ใหม่แทนที่จะศึกษาเชิงประจักษ์ซ้ำใหม่ในแหล่งเสื่อมโทรม ทั้งนี้ ฮาร์วีไม่ยอมรับว่าลัทธิอุดมการณ์นิยมและปรากฏการณ์นิยมเป็นแนวทางที่เป็นไปได้สำหรับทฤษฎีปฏิวัติที่เสนอ และเรียกร้องให้ใช้ขอบเขตของการทับซ้อนกันของลัทธิปฏิฐานนิยม ลัทธิวัตถุนิยม และลัทธิปรากฏการณ์นิยม ระบบที่ฮาร์วีเสนอนี้ก็คือ ลัทธิมาร์กซิสต์นั่นเอง

แม้ระบบของฮาร์วีจะนำฐานรากทางปรากฏการณ์เชิงตรรกะเข้ามารวมในข้อเขียนช่วงต้นของมาร์กซ์และร่วมส่วนในฐานรากของนักวัตถุนิยมและวิธีวิเคราะห์กับลัทธิปฏิฐานนิยม แต่ฮาร์วีไปไกลกว่าสองลัทธิดังกล่าว โดยการนำฐานรากของสังคมนายทุนให้อยู่ภายใต้การพิจารณาที่รุนแรงและเป็นแบบวิพากษ์ ดังนั้น ปัญหาการก่อรูปของแหล่งเสื่อมโทรมในเมืองของอเมริกาเหนือจึงสามารถถูกโจมตีอย่างมีประสิทธิภาพที่แหล่งกำเนิดของมันเท่านั้น โดยการกำจัดกลไกตลาดในฐานะเป็นผู้วางระเบียบควบคุมการใช้ที่ดิน นักภูมิศาสตร์มูลวิวัติถือว่าฮาร์วีได้บรรลุถึงบทนิยามของทฤษฎีเชิงปฏิวัติในฐานะเป็นทฤษฎีที่มีฐานรากอยู่บนความเป็นจริงที่มันพยายามแสดงให้เห็น เป็นทฤษฎีที่ถูกกำหนดในเชิงวิภาษ เป็นทฤษฎีให้ทางเลือกที่แท้จริงสำหรับอนาคตในกระบวนการทางสังคม ดังนั้น ทฤษฎีนี้จึงสร้างสรรค์ความจริง มิใช่เพียงแต่ค้นพบความจริง

บทความของฮาร์วีได้รับการตอบสนองในทางลบจากนักภูมิศาสตร์แนวเดิมซึ่งได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการแล้ว แต่สำหรับนักภูมิศาสตร์ฝ่ายซ้ายซึ่งฝักใฝ่ลัทธิมาร์กซิสต์อยู่แล้ว การโต้กลับเป็นแบบตรงกันข้าม หลังจาก ค.ศ. 1972 เป็นต้นมา การเน้นหนักของภูมิศาสตร์มูลวิวัติเปลี่ยนจากความพยายามที่จะนำวิชาเข้าไปผูกมัดกับการวิจัยที่มีนัยทางสังคม การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นความพยายามที่จะสร้างฐานทางปรัชญาและทางทฤษฎีในระดับฐานรากสำหรับวิชาที่เกี่ยวกับสังคมและการเมือง ฐานรากนี้ถูกค้นพบมากยิ่งขึ้น ๆ ในทางทฤษฎีมาร์กซิสต์ซึ่งนักภูมิศาสตร์อังกฤษอ่านมาแล้วตั้งแต่ตอนปลายของทศวรรษ 1960 และนักภูมิศาสตร์สหรัฐหลายคนเริ่มอ่านในช่วงต้นของทศวรรษ 1970

ในการสร้างภูมิศาสตร์มูลวิวัติที่มีฐานรากทางทฤษฎี มีแนวโน้มนองประการประการแรกคือ การวิพากษ์พาราไดม์ของภูมิศาสตร์ต้นตำรับที่มีอยู่ และอีกประการหนึ่งคือการตั้งทฤษฎีภูมิศาสตร์จากวรรณกรรมมาร์กซิสต์และวรรณกรรมอนาธิปไตย

การวิพากษ์เชิงมูลวิวัติในภูมิศาสตร์ต้นตำรับเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่แยกตัวออกมาของศาสตร์ซึ่งเน้นเฉพาะการจัดระเบียบทางพื้นที่และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างหนึ่ง กับองค์รวมแห่งศาสตร์ที่เหลืออยู่อีกอย่างหนึ่ง นักภูมิศาสตร์มูลวิวัติวิพากษ์แง่มุมสำคัญของความสัมพันธ์นี้สองแง่ ประการแรก วิจารณ์ว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวอยู่กับองค์แห่งศาสตร์ที่มีบทบาทหน้าทีในการพิทักษ์ระบบสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นเจ้าของและควบคุมโดยคนส่วนน้อยของสมาชิก ซึ่งเป็นผู้ปกครอง ประการที่สอง สืบเนื่องจากความสัมพันธ์ข้อนี้ศาสตร์จึงต้องถูกแยกตัวออกไป โดยเฉพาะกรณีของภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์ของศาสตร์กับส่วนที่เหลือของภูมิศาสตร์จึงต้องถูกทำให้ไม่ชัดเจน ผลลัพธ์คือความปลอดภัยทางการเมือง เนื่องจากสาขาวิชาที่แยกโดดเดี่ยวจะเกี่ยวข้องเฉพาะส่วนของความรู้ที่แตกตัวออกมาเท่านั้น ภายในส่วนนี้ นักภูมิศาสตร์พยายามค้นพบ “สาเหตุ” (cause) ของปัญหาที่ตนสังเกตเห็นในสิ่งที่เรียกว่าการกระจายทางพื้นที่ของผลลัพธ์ของปัญหาทางสังคมที่อยู่ลุ่มลึกออกไป กล่าวอีกนัยหนึ่ง นักภูมิศาสตร์มูลวิวัติอ้างว่า ความสัมพันธ์ภายนอกของวิชาภูมิศาสตร์ทำให้เกิดความสับสนภายใน

จากข้อวิพากษ์ทั่วไปเหล่านี้ ทำให้เกิดข้อเสนอเชิงมูลวิวัติสองอย่าง คือ ประการแรก ข้อเสนอที่จะทำให้ภูมิศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์แห่งองค์รวม (holistic science) ซึ่งจะเป็นผลให้ไม่มีวิชาภูมิศาสตร์และสาขาวิชาที่แยกเฉพาะทั้งหมด และอีกประการหนึ่ง ข้อเสนอที่จะทำให้ศาสตร์ทั้งมวลกระทำหน้าที่สร้างระบบสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นเจ้าของและควบคุมโดยประชาชนทั้งหมดที่อยู่ในระบบ

การวิพากษ์ทั่วไปนี้ปรากฏขึ้นมาจากการวิพากษ์ที่เป็นแบบเฉพาะมากกว่าสองประเภท คือ การวิเคราะห์ในระดับกลางในสถาบันของวิชาและในสำนักความคิดทางภูมิศาสตร์โดยรวมอย่างหนึ่ง และการอภิปรายโดยพิสดารเกี่ยวกับทฤษฎีภูมิศาสตร์บางทฤษฎีอีกอย่างหนึ่ง แม้เป็นการพันวิสัยที่จะบรรยายทุกแง่มุมของการวิพากษ์ดังกล่าว แต่ก็กล่าวได้ว่า ประเด็นพื้นฐานของการวิพากษ์ภูมิศาสตร์ต้นตำรับคือ คำถามเกี่ยวกับสภาพในทางอุดมการณ์ของทฤษฎีภูมิศาสตร์ต้นตำรับ

แนวคิดตามลัทธิมาร์กซิสต์ที่เกี่ยวกับอุดมการณ์ และการแสดงความหมายของแนวคิดดังกล่าวในวิชาภูมิศาสตร์ที่เข้าใจง่ายคือ ที่อธิบายโดย เจ.แอนเดอร์สัน (J. Anderson) ในบทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสาร **Antipode** (ค.ศ.1973) ชื่อ **Ideology in Geography : An Introduction** ในบทความนี้ แอนเดอร์สันให้ความหมายของอุดมการณ์ในฐานะเป็น “ระบบของความคิดซึ่งให้คำอธิบายความจริงที่ถูกบิดเบือนและเป็นเพียงเฉพาะส่วน โดยมีผลเป็นการรับใช้ผลประโยชน์บางส่วนของกลุ่มหรือชั้นทางสังคมเฉพาะกลุ่มหรือชนชั้น โดยส่วนมากแล้ว การรับใช้ดังกล่าวเป็นไปโดยไม่มีเจตนา” ทั้งนี้ อุดมการณ์เฉพาะอย่างจะถูกใช้เพื่อสร้างความถูกต้องให้แก่ผลประโยชน์เฉพาะอย่าง แต่ที่สำคัญมากกว่าคืออุดมการณ์ทั่วไปซึ่งสร้างความถูกต้องให้แก่โครงสร้างแห่งอำนาจที่มีอยู่โดย “การจัดให้มีฉลากวันกำบังที่ติดกลับของแนวคิดนี้ ๆ” จริงอยู่ อุดมการณ์อาจอยู่บนฐานรากของความจริงในบางส่วน อุดมการณ์บางส่วนอาจวิพากษ์ต่อสถานะเดิม และอุดมการณ์อาจรับใช้ผลประโยชน์ที่ขัดแย้งสุด ๆ และระยะสั้น ๆ ของชนชั้นปกครอง แต่อุดมการณ์ที่ถูกจัดให้เป็นสถาบันแล้วย่อมขัดขวางการทำความเข้าใจที่แท้จริงว่าสังคมทำหน้าที่อย่างไรและจะถูกเปลี่ยนแปลงอย่างไร นักภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ยอมรับว่าวิทยาศาสตร์ต้องแยกแ่ก่นสารออกจากสิ่งที่ปรากฏ การแยกนี้ทำให้จำเป็นต้องใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะทำให้เราสามารถวิเคราะห์เจาะทะลุเข้าถึงแก่นสารของปัญหา ซึ่งวิธีการทางวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่งที่มีอยู่คือลัทธิวัตถุนิยมเชิงประวัติศาสตร์ วิธีดังกล่าวเป็นภาวะวิสัยในความหมายว่ามันทำให้เรามีการทำความเข้าใจอย่างถูกต้องในกลไก ความขัดแย้งและทิศทางของสังคมนายทุน กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับข้ออ้างที่ยาวนานและสลับซับซ้อนของลัทธิมาร์กซิสต์สำหรับนักภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์แล้ว การประกอบกันของแง่มุมของนักวัตถุนิยมและวิธีวิภาษเปิดทางให้มีพัฒนาการของทฤษฎีที่ไม่เป็นแบบอุดมการณ์ กล่าวคือ ลัทธิวัตถุนิยมเชิงวิภาษคือฐานรากทางปรัชญาของสังคมศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่แท้จริง

ด้วยข้ออ้างเชิงมูลวิวัติเกี่ยวกับจุดอ่อนของทฤษฎีภูมิศาสตร์ร่วมสมัยและความจำเป็นที่จะสร้างฐานทางปรัชญาแบบใหม่สำหรับภูมิศาสตร์มนุษย์ นักภูมิศาสตร์ที่มีแนวคิดทางการเมืองแนวต่าง ๆ ต่างตระหนักถึงความจำเป็นสำหรับฐานทางปรัชญาและทางทฤษฎี ที่มีพลังมากยิ่งขึ้น สิ่งนี้นักภูมิศาสตร์แนวเสรีนิยมและนักภูมิศาสตร์มูลวิวัติแตกต่างกันคือ แหล่งที่มาของจุดอ่อนปัจจุบันของทฤษฎีภูมิศาสตร์และทิศทางในการยุติปัญหา สำหรับนักภูมิศาสตร์แนวเสรีนิยม การสังเคราะห์ส่วนต่าง ๆ ของทฤษฎีที่นำมาจัดระเบียบใหม่เป็นสิ่งจำเป็น กล่าวคือ เป็น “ทางสายกลางระหว่างความคับแคบของลัทธิปฏิฐานนิยมบริสุทธิตะและลัทธิสังคมนิยมเชิงวิทยาศาสตร์” แต่

สำหรับนักภูมิศาสตร์มูลวิวัติแล้ว ทางเลือกคือโครงสร้างของปรัชญาและทฤษฎีที่เป็นแบบใหม่ โดยสิ้นเชิง ในการเดินทางสายกลางของนักภูมิศาสตร์เสรีนิยม มีแนวโน้มที่นักภูมิศาสตร์เหล่านี้ จะขอหยิบยืมบางส่วนของทฤษฎีมาร์กซิสต์มาใช้สังเคราะห์กับความคิดอื่น ๆ โดยไม่ยอมรับบริบททางปรัชญาที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์ฝังตัวอยู่

ในส่วนของที่เกี่ยวกับการศึกษาทฤษฎีภูมิศาสตร์จากวรรณกรรมมาร์กซิสต์นั้น นักภูมิศาสตร์มูลวิวัติทั้งหลายเริ่มศึกษาลัทธิมาร์กซิสต์อย่างจริงจังใน ค.ศ. 1972 และจากตอนปลายของ ค.ศ. 1973 หรือใน ค.ศ. 1974 ภูมิศาสตร์มูลวิวัติกลายเป็นคำพ้องของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์

ศาสตร์มาร์กซิสต์เริ่มที่การวิเคราะห์สังคมในเชิงวัตถุ แล้วสืบต่อไปถึงการวิพากษ์ การควบคุมของนายทุนในเรื่องฐานทางวัตถุของสังคม และเสนอข้อยุติในรูปของการเป็นเจ้าของของสังคมในฐานะทางวัตถุ (ทางเศรษฐกิจ) ดังกล่าว ศาสตร์มาร์กซิสต์อาศัยหลักจากพื้นฐานของข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับความสำคัญของการผลิตทางวัตถุในการก่อกำเนิดสังคม ข้อสันนิษฐานเหล่านี้ ทำให้มีโครงสร้างร่วมกันสำหรับทุกแง่มุมของศาสตร์มาร์กซิสต์ ในฐานะศาสตร์เชิงปฏิบัติที่เป็นแบบองค์รวม ลัทธิมาร์กซิสต์ทำให้มีฐานทางทฤษฎีที่มั่นคงสำหรับความเคลื่อนไหวเชิงมูลวิวัติในวิชาภูมิศาสตร์

ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์เป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์โดยรวมที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างกระบวนการทางสังคมอย่างหนึ่ง และความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและความสัมพันธ์ทางพื้นที่อีกอย่างหนึ่ง วิชาภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ยอมรับหลักการที่ว่ากระบวนการทางสังคมเกี่ยวข้องกับการผลิตและการผลิตขึ้นมาใหม่ของฐานทางวัตถุของชีวิต กระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อมเฉพาะแห่ง และประกอบด้วยองค์ประกอบของโลกธรรมชาติและความสัมพันธ์ประเภทต่าง ๆ ไปตามพื้นที่ กระบวนการที่แตกต่างกันเกิดขึ้นในสถานที่ที่แตกต่างกัน ซึ่งสร้างลักษณะเฉพาะแก่สถานที่แห่งนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น วิธีผลิตที่แตกต่างกันทำให้เกิดภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกัน ในทำนองเดียวกัน กระบวนการอย่างเดียวกันดำเนินงานแตกต่างกันไปข้างภายใต้พฤติกรรมทางสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น วิธีผลิตแบบสังคมนิยมทำให้เกิดรูปแบบภูมิทัศน์ที่แตกต่างกันภายในและในระหว่างประเทศ สังคมนิยมทั้งหลาย การผันแปรหลากหลายทางภูมิศาสตร์เหล่านี้มีผลทางพื้นที่ต่อกระบวนการทางสังคม จนกระทั่งเราสามารถกล่าวถึงกระบวนการทางพื้นที่ สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการทางสังคมในตอนแรกเริ่ม ซึ่งการสำแดงปรากฏทางพื้นที่ของมันกลายเป็นลักษณะสำคัญที่เด่นชัดของกระบวนการ ดังนั้น ความขัดแย้งระหว่างเงินทุนและแรงงานจึงถูกฝังเข้าไปในพื้นที่และกลายเป็น

ความขัดแย้งทางพื้นที่ระหว่างโลกที่หนึ่งและโลกที่สาม อีกตัวอย่างหนึ่ง กระบวนการทางสังคมของการกดขี่ขูดรีดของชนชั้นในคุณค่าส่วนเกินถูกเปลี่ยนรูปเป็นกระบวนการทางพื้นที่ที่โยกย้ายคุณค่าส่วนเกินจากบริเวณขอบนอกเข้าสู่ภูมิภาคแกนกลาง (มหานคร) ของลัทธิเสรีนิยม แล้วกระบวนการทางพื้นที่ก็จะก่อรูปเป็นปัจจัยนำเข้าเข้าไปสู่กระบวนการทางสังคมที่ต่อเนื่อง ซึ่งเปลี่ยนรูปทรงและความเร็วของพัฒนาการของมัน และแสดงให้เห็นถึงกระบวนการทางสังคมโดยทั่วไปในรูปแบบท้องถิ่นเฉพาะแห่ง ดังนั้น การปฏิสัมพันธ์เชิงวิภาษระหว่างกระบวนการทางสังคมและกระบวนการทางพื้นที่ดำเนินต่อไป สิ่งที่นักภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์พิจารณา คือ ด้านหนึ่งด้านใดของการปฏิสัมพันธ์ที่ล้อมรอบกระบวนการทางสังคม ดังนั้น ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์จึงฝังอยู่ในกระบวนการจนกระทั่งรวมตัวเป็นหนึ่งเดียวกับศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางสังคม ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์จะแยกจากศาสตร์เหล่านั้นได้ก็แต่โดยระดับของการเน้นเฉพาะทางต่อมุมมองทางสิ่งแวดล้อมและพื้นที่ของตนเท่านั้น ก็เหมือนกับศาสตร์มาร์กซิสต์สาขาอื่น ๆ ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์มีความมุ่งหมายจะเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานของกระบวนการทางสังคม โดยการเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต นักภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์อ้างว่า การเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิวัติทางสังคมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวที่เรื้อรัง

พาราไดม์ดังกล่าวมานี้ถูกปะติดปะต่อกันแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยบทความทั้งหลายที่นำส่วนของทฤษฎีที่ปรับใช้ได้กับภูมิศาสตร์จักรวรรดิมาร์กซิสต์ ทฤษฎีพลวัตของมาร์กซ์ว่าด้วยการพัฒนาของระบบทุนนิยมได้ถูกนำมาแปลความหมายใหม่โดยฮาร์วี ทั้งนี้ ฮาร์วีเน้นบริบททางพื้นที่ประเภทที่คุณค่าส่วนเกินอาจถูกสะสมได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดและโครงสร้างทางภูมิศาสตร์ประเภทที่เกิดขึ้น โดยการสะสมเงินทุนที่เป็นแบบรวมศูนย์กลางในทางพื้นที่ ตามทฤษฎีมาร์กซิสต์ พัฒนาการของภูมิภาคศูนย์กลางอยู่ภายใต้ข้อสันนิษฐานในภาวะด้อยพัฒนาการของบริเวณขอบนอก ทั้งภายในประเทศทุนนิยมเอง และใน โลกที่สาม หน้าที่ในช่วงต้นของบริเวณขอบนอกซึ่งเป็นโลกที่สามคือการจัดหาวัตถุดิบแก่ประเทศสมานนคร และจัดให้มีตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์ทางอุตสาหกรรม และทำหน้าที่เป็นแหล่งระบายทุนส่วนเกิน ซึ่งถ้านำไปลงในโลกที่หนึ่งแล้วจะ ได้ผลกำไรในอัตราที่ต่ำกว่า เศรษฐกิจของประเทศอาณานิคม ถูกเปลี่ยนรูปให้เข้ากับการแบ่งงานกันทำในระดับนานาชาติ หลังจากนั้น ศูนย์กลางและบริเวณขอบนอกจะถูกทำให้ยึดเกี่ยวกันในลักษณะที่ศูนย์กลางถือเอาคุณค่าส่วนเกินจากบริเวณขอบนอก โดยทั่วไปความขัดแย้งที่ถูกก่อให้เกิดขึ้น ณ ศูนย์กลางของลัทธิเสรีนิยมจะถูกส่งถ่ายไปยังภูมิภาคบริเวณขอบนอกทั้งหลาย ผลของการส่งถ่ายดังกล่าวคือ ทำให้เกิดความขัดแย้งในรูปแบบที่เป็นท้องถิ่น

ขึ้นมา และปัญหาที่เกิดจากความขัดแย้งนี้จะถ่ายกลับมาสร้างความเลวร้ายให้แก่ความขัดแย้งที่ศูนย์กลางอีก (ดูรายละเอียดใน Harvey, 1975, pp. 263-92) จากความหมายนี้ นักภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์จึงอ้างว่า แรงกระตุ้นให้มีการปฏิวัติทางสังคมในประเทศมหานครจะมาจากสงครามปลดปล่อยและผลกระทบภายหลังสงครามซึ่งเกิดขึ้นในบริเวณขอบนอกซึ่งเป็นโลกที่สาม

จากพาราไดม์นี้ สิ่งที่นักภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์กำลังเริ่มสร้างคือ ทฤษฎีที่ทันสมัยว่าด้วยการวิภาษเชิงพื้นที่ ตามทฤษฎีนี้ บทพรรณนาว่าด้วยการแบ่งพื้นที่ออกเป็นศูนย์กลางและบริเวณขอบนอกจะถูกผ่านตลอดไปอย่างรวดเร็ว เพื่อบรรลุถึงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางพื้นที่ซึ่งสลับซับซ้อนมากกว่า ความสัมพันธ์ทางพื้นที่จะถูกมองในฐานะความสัมพันธ์ทางสังคมที่สะท้อนภาพออกมา หมายความว่าถ้าหากในความสัมพันธ์ทางสังคม บุคคลบางคนทำงานเพื่อผู้อื่น บุคคลอื่น ในทางพื้นที่ของบุคคลก็จะเป็นทำนองเดียวกันกล่าวคือ บุคคลของบริเวณขอบนอกจะทำงานเพื่อผู้อื่น บุคคลของศูนย์กลางมหานคร ความสัมพันธ์ลักษณะนี้จะปลดปล่อยออกมาซึ่งความขัดแย้งและความเป็นปรปักษ์ต่อกันในทางพื้นที่

หัวข้อบรรยาย 12.4

สถานะปัจจุบันของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์

งานวิจัยภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ในปัจจุบันอาจจัดออกได้เป็นหัวข้อต่าง ๆ สามหัวข้อ คือ หัวข้อแรกเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมือง หัวข้อสองเกี่ยวกับทฤษฎีเกี่ยวกับพื้นที่ และหัวข้อที่สามเกี่ยวกับคำถามเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้งานวิจัยในเชิงเนื้อหาของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์จะมีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ในฐานะที่ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์เชื่อมโยงกับแนวคิดทางการเมืองที่มุ่งโค่นล้มระบบการเมืองเดิม ซึ่งมันคงแล้ว ผลกระทบจริง ๆ ของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ ที่มีต่อวิชาภูมิศาสตร์กล่าวได้ว่ามีอยู่น้อย อันวิน (Unwin, 1994, p.167) กล่าวถึงการสอนวิชาภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ทั้งในระดับปริญญาตรีและในระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษ 1980 ว่า การสอนวิชานี้ประสบกับแรงผลักดันถึงสี่ด้านคือ ความสำเร็จของลัทธิเสรีนิยมบทบาทของรัฐบาลที่มีต่อการศึกษา ระบบการศึกษาชั้นมัธยมที่ส่งเสริมให้ศึกษาในเชิงเทคนิคที่เป็นประโยชน์มากกว่าเป็นแบบวิพากษ์ และการล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกและสหภาพโซเวียตรัสเซีย อิทธิพลที่ยิ่งใหญ่ของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ขณะนี้คือ ระเบียบวิธีศึกษาแบบวัตถุนิยมเชิงวิภาษ ที่สร้างสีสันให้แก่การศึกษาวิจัยในวิชาภูมิศาสตร์ (Ibid., p. 164)

อย่างไรก็ตาม มีประเด็นหนึ่งของภูมิศาสตร์มูลวิวัติที่เริ่มมีความสำคัญ คือ “การศึกษาแนวสตรีนิยม” (feminist approach) การศึกษาแนวนี้ให้ความสนใจประเด็นทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับความไม่เสมอภาคในทางเพศและการรุกรานต่อสตรีเพศ ความสำคัญในส่วนนี้ นอกจากเป็นความสำคัญในเรื่องของเนื้อหาของงานวิจัยแล้ว ยังเกี่ยวกับจัดโครงสร้างในทางสถาบันของวิชาภูมิศาสตร์อีกด้วย ดังเช่นมีถ้อยแถลงในธรรมเนียมจากสมาคมภูมิศาสตร์ต่าง ๆ ที่ชี้ถึงความตระหนักในความเท่าเทียมกันในทางเพศ เป็นต้น ในแง่ของการวิจัย นักภูมิศาสตร์แนวสตรีนิยมทำการวิจัยในประเด็นหลายเรื่องที่เคยถูกละเลย โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 1980 มีตัวอย่างการศึกษาแนวนี้หลายเรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง Women’s Responses to Economic Restructuring : Changing Gender, Changing Space (ค.ศ.1986) ของ เอส.แมคเคนซี (S. Mackenzie) ที่ศึกษาการตอบสนองของผู้หญิงต่อการจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ในขณะที่การเกิดขึ้นมาของภูมิศาสตร์แนวสตรีนิยมมีผลกระทบพอสมควรต่อวิชาภูมิศาสตร์ ความจริงอย่างเดียวกันนี้กลับไม่เกิดแก่ประเด็นเกี่ยวกับการรุกรานต่อสตรีเพศและความไม่เสมอภาคแบบอื่น ๆ ที่เห็นได้ชัดคือความขาดแคลนในการวิจัยเกี่ยวกับการกีดกันทางเชื้อชาติยังคงมีอยู่ต่อไป (Ibid., p.168)

หัวข้อบรรยาย 12.5

สรุป

พัฒนาการของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์แบ่งออกเป็นสองช่วง พัฒนาการช่วงแรกเป็นการก่อกำเนิดของภูมิศาสตร์มูลวิวัติที่สนใจประเด็นทางสังคมมากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังผูกติดกับปรัชญาของศาสตร์ ทฤษฎีและระเบียบวิธีศึกษาที่พัฒนาภายใต้กรอบงานแบบเสรีนิยม กล่าวคือ นักภูมิศาสตร์มูลวิวัติพยายามคัดแปลงพาราไดม์เดิม โดยเชื่อว่าปัญหาสังคมสามารถแก้ไขหรือทำให้บรรเทาเบาบางลงได้ ส่วนพัฒนาการช่วงหลังเป็นการแยกตัวออกจากพาราไดม์เดิมและอาศัยกรอบงานของปรัชญามาร์กซิสต์และปรัชญาอนาธิปไตยสร้างพาราไดม์ใหม่ พาราไดม์ที่เป็นแบบมาร์กซิสต์จริง ๆ คือ ที่เสนอโดยฮาร์วีในบทความซึ่งพิมพ์เผยแพร่เมื่อ ค.ศ. 1972

ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์เป็น “ภูมิศาสตร์ปรวาทิบท” (oppositional geography) ที่วิพากษ์ภูมิศาสตร์ต้นตำรับ ลักษณะพิเศษของภูมิศาสตร์แนวนี้คือ การเชื่อมโยงกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองและความมีจุดมุ่งหมายต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในขณะที่ภูมิศาสตร์

ต้นตำรับเป็นเสาหลักของระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเสรีนิยม ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์มีความมุ่งหมายจะนำสังคมนิยมมาแทนที่ลัทธิเสรีนิยม ในช่วงเวลาที่ลัทธิเสรีนิยมมีอิทธิพลรุนแรงดังที่แสดงให้เห็นจากการล่มสลายของประเทศสหภาพโซเวียตรัสเซีย แม้มองไม่เห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะนำลัทธิสังคมนิยมมาแทนที่ลัทธิเสรีนิยมตามความมุ่งหมายของภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์แต่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์มาร์กซิสต์ ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์ได้สร้างความตื่นตัวให้แก่วงวิชาการพอสมควร ภูมิศาสตร์มาร์กซิสต์จึงเป็นภูมิศาสตร์ที่น่าจับตามอง

Karl Marx